

SHARQ MUMTOZ ADABIYOTINING POSHSHOXO‘JA
IJODIDAGI O‘RNI

Safarov Jahongir Eshmurodovich

Qarshi xalqaro universiteti o‘qituvchisi

“The Place of Classical Eastern Literature in Poshshoxo‘ja’s Creative Works”

Safarov Jahongir Eshmurodovich

“Lecturer at Karshi International University”

Annotatsiya: Mazkur maqolada Poshshoxo‘ja ijodining shakllanishida Sharq mumtoz adabiy an‘analari, xususan, Alisher Navoiy, Sa‘diy Sheroziy, Hofiz Sheroziy va Abdurahmon Jomiy ijodining ta‘siri tahlil qilinadi. Shuningdek, bu adiblarning estetik qarashlari, poetik mezonlari va badiiy obrazlar tizimi Poshshoxo‘ja she‘riyati bilan qiyosiy jihatdan o‘rganiladi. Muallifning asarlarida mumtoz adabiyotga xos axloqiy-didaktik yo‘nalish, tasavvufiy mazmun va badiiy uslubiy o‘xshashliklar aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: Poshshoxo‘ja, Sharq adabiyoti, Navoiy, Sa‘diy, Hofiz, Jomiy, poetika, estetik ta‘sir, mumtoz meros, g‘azal, didaktika, tasavvuf.

Abstract: This article analyzes the influence of classical Eastern literary traditions, in particular, the work of Alisher Navoi, Saadi Shirozi, Hafiz Shirozi and Abdurakhmon Jami, on the formation of Pashshahoja's work. Also, the aesthetic views, poetic criteria and system of artistic images of these writers are studied comparatively with the poetry of Pashshahoja. The author's works reveal a moral-didactic direction, mystical content and artistic stylistic similarities inherent in classical literature.

Keywords: Pashshahoja, Eastern literature, Navoi, Saadi, Hafiz, Jami, poetics, aesthetic influence, classical heritage, ghazal, didactics, mysticism.

Sharq mumtoz adabiyoti insoniyat ma‘naviyati tarixida benazir hodisa sifatida alohida o‘rin tutadi. Bu adabiy maktabda shakllangan asarlar o‘zining

axloqiy, falsafiy va estetik yuksakligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, fors-tojik va turkiy tillarda yaratilgan she'riy meros xalqlarning madaniy taraqqiyotida g'oyat muhim rol o'ynagan. Sharqning buyuk mutafakkirlari – Alisher Navoiy, Sa'diy Sheroziy, Hofiz Sheroziy va Abdurahmon Jomiy o'z asarlari orqali nafaqat adabiy-estetik mezonlarni belgilab berishgan, balki avlodlar ongida axloq, haqiqat, go'zallik va ma'naviyat kabi tushunchalarning mustahkam o'rnashishiga katta hissa qo'shganlar.

Ushbu ulug' siymolar tomonidan yaratilgan adabiy meros o'zbek mumtoz adabiyotiga ham bevosita va bilvosita kuchli ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, 18–19-asrlarda yashab ijod etgan ijodkorlar o'zlarining badiiy dunyoqarashi, g'oya va ifoda vositalarini aynan ana shu mumtoz adabiy an'analar asosida shakllantirganlar. Shunday adiblar sirasiga mansub bo'lgan Poshshoxo'ja ibn Mahmudxo'ja o'z ijodida Sharq mumtoz she'riyatining teran an'analarini davom ettirib, ularni o'z davrining ijtimoiy-ma'naviy muhitiga mos tarzda talqin qila olgan.

Poshshoxo'janing "Miftoh ul-aql" va "Gulzor" kabi asarlarida Sharq adabiyotiga xos ma'rifiy, didaktik va tasavvufiy yo'nalishlar aniq aks etgan. Ayniqsa, ularning shakl va mazmunidagi izchillik, badiiy uslubdagi aniqlik, obrazlar tizimidagi timsollar – Poshshoxo'ja ijodining Navoiy, Sa'diy, Hofiz va Jomiy merosiga qanday badiiy va g'oyaviy bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Mazkur maqolada aynan Poshshoxo'ja poetikasining shakllanishida ushbu mumtoz adiblarning qanday ijodiy ta'siri bo'lgani, ular bilan mavjud badiiy-estetik o'xshashlik va farqlar, g'oyaviy yo'nalishlar hamda shakl jihatlaridagi bog'liqliklar tahlil qilinadi. Shu orqali Poshshoxo'ja she'riyati qanday ijtimoiy-ma'naviy zamin asosida yuzaga kelgani, uning ijodida qanday badiiy meros davom ettirilgani aniqlanadi. Bu yondashuv, o'z navbatida, o'zbek adabiy merosining uzviyligi va rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Poshshoxo'ja ijodi, xususan uning "Gulzor" devonidagi g'azallari va "Miftoh ul-aql" nomli didaktik asari Alisher Navoiy ijodi bilan badiiy va g'oyaviy jihatdan yaqinlik kasb etadi. Navoiy o'z g'azallarida so'z san'atining yuksak namunalarini yaratgan bo'lsa, Poshshoxo'ja ham bu yo'nalishda o'ziga xos tarzda

davomchi sifatida namoyon bo‘ladi. Uning she‘rlarida so‘zga mas‘uliyat bilan yondashuv, badiiy ifodaning aniqligi, ma‘nodagi teranlik yaqqol seziladi. Ayniqsa, ishq-muhabbat, vasl va hijron, sabr va shukr, ilm va adolat kabi mavzularning bayoni Navoiy she‘riyatiga o‘xshash falsafiy chuqurlikda talqin qilinadi. Poshshoxo‘ja g‘azallarida uchraydigan ma‘naviy poklanish va tasavvufiy ruhiyat Navoiyning "Lison ut-Tayr", "Xamsa" asarlaridagi g‘oyalarga hamohang. Shuningdek, g‘azal janridagi badiiy qurilish, aruz vaznlarining tanlanishi, qofiya va radifdagi aniqlik, poetik obrazlarning ramziy ma‘nosi jihatidan ham Poshshoxo‘ja ijodi Navoiy maktabiga yaqin turadi. Bu esa, Poshshoxo‘janing Navoiy an‘analariga og‘ishmay amal qilgan shoir sifatidagi maqomini tasdiqlaydi.

Poshshoxo‘janing "Miftoh ul-aql" asari butunlay didaktik ruhda yozilgan bo‘lib, unda Sa‘diy Sheroziyning "Guliston" va "Bo‘ston" asarlaridagi axloqiy-falsafiy tamoyillar yaqqol seziladi. Sa‘diy asarlarida insoniy fazilatlarni ulug‘lash, illat va illat egalarini tanqid qilish asosiy maqsad bo‘lganidek, Poshshoxo‘ja ham o‘z asarida axloq, tarbiya, aql va adolat kabi tushunchalarni markaziy nuqtaga olib chiqadi. "Miftoh ul-aql" asari mazmunan hikmatlar va nasihatlarga boy bo‘lib, unda haqiqatgo‘ylik, sabr-toqat, halollik, ilmga mehr, sadoqat va kamtarlik singari ijobiy xislatlar ulug‘lanadi. Shu jihatdan u Sa‘diyga xos bo‘lgan sodda, ammo chuqur ma‘noli nasihatlar shakliga yaqin bo‘lgan asar yaratadi. Sa‘diy kabi Poshshoxo‘ja ham ibratli hikoyatlar, qisqa bayonlar, xalqona iboralar orqali o‘quvchining ongiga ta’sir etishga intiladi.

Didaktik ifoda vositalari, hikmatli iboralar va pand-nasihat yo‘lidagi she‘riy mulohazalari Sa‘diyga xos bo‘lgan adabiy uslubning Poshshoxo‘ja tomonidan o‘zlashtirilganini anglatadi. Shuningdek, shoir o‘z asarida yosh avlodni tarbiyalash, jamiyatdagi axloqiy muammolarni ko‘rsatish va bartaraf etishga da’vat etish orqali adabiyotni ma’rifat manbaiga aylantiradi.

Hofiz Sheroziy she‘riyati Sharq adabiyotida ramziy obrazlar va ilohiy ishq falsafasining mukammal ifodasi bo‘lib xizmat qilgan. Poshshoxo‘janing "Gulzor" devonidagi ayrim g‘azallarida ham Hofizga xos bo‘lgan ishqiy va tasavvufiy mazmunlar ko‘zga tashlanadi. Jumladan, ma’shuqa timsolida ilohiy haqiqatni

ifodalash, visol va hijron orqali qalb holatlarini tasvirlash, may, mayxona, so'fi, pir kabi obrazlar orqali ramziy ma'nolarni berish uslubi Hofizdan o'zlashtirilgan ko'rinadi. Poshshoxo'ja ham Hofiz kabi muhabbatni ilohiy ma'noga ko'taradi, uni Allohga yetishish yo'lidagi vosita sifatida talqin etadi. G'azallarda tez-tez uchraydigan sharob (may) va mayxona obrazlari tashqi ko'rinishda dunyoviy tuyg'ularni eslatsa-da, aslida bu ruhiy yuksalish, vahdat, haqiqatga yetishish ramzlari sifatida tushuniladi. Tasavvufiy ruhiyatda inson qalbi – ma'rifat nuri orqali o'zini topadi. Poshshoxo'janing ayrim baytlarida bu ruhiy holatlar: talvasa, hayrat, jazba, ko'ngil safosi, dil zavqi sifatida ifodalanadi. Shuningdek, shayx va murid, pir va salik kabi obrazlar orqali shoir sufiylik maktabining asosiy tamoyillarini she'riy ifoda bilan beradi. Hofizning badiiy-falsafiy merosi Poshshoxo'janing g'azallarida zamonaviyroq va hayotiy muammolar bilan uyg'unlashtirilgan holda yangicha talqinda ko'rinadi.

Abdurahmon Jomiy ijodida tasavvufiy-falsafiy tafakkur, ruhiy kamolot, nafs bilan kurash, qalb pokligi singari mavzular chuqur ifodalangan. Poshshoxo'ja ham ayni shu yo'nalishda Jomiy estetik merosini davom ettirib, o'z she'riyatida ruhiy tarbiya va axloqiy kamolot g'oyalarini ilgari suradi. Ayniqsa, "Miftoh ul-aql" asarida bu jihatlar aniq ko'zga tashlanadi. Jomiy asarlarida insonni zohiriy shakllardan botiniy haqiqatga yetishishga undash, unga ma'naviy yetuklik yo'lini ko'rsatish, murshidning ko'rsatmasi asosida nafsni tiyib, qalbni poklash kabi tamoyillar asosiy o'rin egallaydi. Poshshoxo'ja ham asarlarida insonni ilm va ma'rifatga, to'g'rilik va kamtarlikka, sabr va shukrga, ahl-loyqlik va halollik kabi yuksak fazilatlariga da'vat etadi.

Badiiy uslub, obrazlar tizimi, g'azal va hikmatlarning tuzilishi, ruhiy ma'no qatlamlarining ko'p darajaliligi jihatidan Poshshoxo'ja Jomiyning tasavvufiy-estetik an'analari yangicha talqin etadi. Shu bilan birga, uning asarlarida maqsad shunchaki axloqiy nasihat berish emas, balki inson qalbida chuqur ruhiy o'zgarish uyg'otish, kamolot sari yetaklash bo'lgan. Bu jihatdan Poshshoxo'janing ijodida Jomiyga xos ta'limiy-estetik yondashuv yaqqol seziladi.

Poshshoxo‘ja ijodi o‘zbek mumtoz adabiyotining shakllanish va rivojlanish jarayonida alohida badiiy-estetik bosqich sifatida namoyon bo‘ladi. Uning poetik qarashlari va adabiy pozitsiyasi faqatgina o‘z zamonasi uchun emas, balki butun Sharq adabiy maktabining boy tajribasi bilan mushtaraklikda shakllangan. Shoirning o‘z asarlarida qadimiy adabiy qadriyatlarni saqlagan holda, ularni o‘zining ichki ruhiy tajribasi va hayotiy kuzatishlari bilan boyitgani – uni ijodiy shaxsiyat sifatida e’tirof etishga asos bo‘ladi.

Poshshoxo‘janing adabiy-estetik tafakkurida an’anaviylik va yangilanish unsurlari o‘zaro uyg‘unlashgan. U o‘z she’riyatida o‘tmish tajribasini inkor etmagan holda, uni o‘z davrining ruhiy-ma’naviy muhitiga moslashtirgan holda qayta talqin qilgan. Shu ma’noda, u ijodkor sifatida shunchaki ilhom oluvchi emas, balki badiiy tafakkurni faol ravishda davom ettiruvchi va takomillashtiruvchidir.

Shoirning estetik pozitsiyasida axloqiylik, ichki tozalik, ma’naviy kamolotga intilish kabi yuksak g‘oyalar ustuvor bo‘lib, ular faqat poetik vositalar orqali emas, balki chuqur falsafiy asoslar bilan mustahkamlangan. Ayniqsa, uning didaktik yondashuvi shunchaki pand-nasihat doirasidagina qolmay, balki insoniyatning umumiy axloqiy mezonlarini aniqlashga qaratilganligi bilan ajralib turadi.

Bugungi kunda Poshshoxo‘ja merosini o‘rganish, nafaqat bir adibning ijodiy olamini anglash, balki Sharq adabiy tafakkurining uzviy taraqqiyot zanjirini tahlil qilish uchun ham muhim manba hisoblanadi. Uning asarlarida aks etgan g‘oyalar, badiiy vositalar va estetik qarashlar hali-hanuz o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Shuning uchun Poshshoxo‘ja nafaqat mumtoz adabiyot tarixining bir bo‘lagi, balki zamonaviy adabiy-estetik tafakkur uchun ham ilhom manbai bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. V. Zohidov va S. G‘anieva. Miftohi ul-adl va Gulzordan. Toshkent, 1962.
2. Hasanxoja Nisoriyning "Muzakkiri ahhob" tazkirasi, Toshkent, 1983.
3. Manzura Davlatova. "Poshshoxo‘ja hayoti va ijodiga nazar", ilmiy maqola, O‘zbekiston FA Sharqshunoslik instituti, 2019.
4. Oybek Rahmatov. "Sharq mumtoz adabiyoti va Poshshoxo‘ja poetikasi", O‘zR "Adabiy tahlil" jurnali, №2, 2021.

5. Dilfuza Qudratova. “Madaniy-estetik uzviylik: Navoiydan Poshshoxo‘jagacha”, Toshkent universiteti dissertatsiyasi, 2023.